

Időiség a létben, térben, emlékezetben

A. Gergely András

MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet – Budapest

Egy címválasztás megannyi — főleg tartalmi, közlésvágy-beli és terjedelmi — korláthoz kötött, sőt olykor valósággal odaláncolt hatás. Ellentmond ennek, hogy a mindegyre fogyatkozó referencia-felület jobbára kiteszi az olvasót annak is: mind kevesebb szóval mind több információhoz jusson el. Ez azonban épp a művek s alkotók felé vállalható a legkevésbé. Kézre esik tehát, hogy széles ölelésű cím alá sorolható művekre koncentráljunk, megadva ugyanakkor a megbecsülést magának a lehetséges találkozásnak, közlés és hatás, művek és olvasóik érintkezési lehetőségének. Az alábbi közlésfolyam ezért elszántan „elbeszélős” lesz — előzetes megbocsátást remélve az Olvasótól. Vagy ha mást nem, legalább azt az időt, melynek teresedésében, létformáiban az alkotói közlés szándéka e szűkös interpretációs „át-ereszen” keresztül utat találhat a befogadóhoz.

Elszakadás, visszatérés, tradíció

VINCZE Kata Zsófia: *Visszatérők a tradícióhoz. Elszakadás a zsidó hagyománytól és a baál tsuvá jelenség kérdései a rendszerváltás utáni Budapesten*. Budapest: L'Harmattan, 2009. 261 oldal.

Szagrális hagyomány és változó életvitel, kényszerű hallgatás és hitbéli reneszánsz mindennapi vallásossággal összefüggő dimenziói lettek elemzési kérdéseivé, értelmezési kísérletévé Vincze Kata Zsófiának, aki a zsidó hagyományszakadás narratíváira épülő, a Soá utáni identitás-opciók széles skáláját mutatja be monográfiájában. Doktori értekezésévé érlelődött sok éves kutatási tapasztalata, *Visszatérők a tradícióhoz. Elszakadás a zsidó hagyománytól és a baál tsuvá jelenség kérdései a rendszerváltás utáni Budapesten* című opusza révén abba a (talán ciklikus, talán alkalmilag megújuló) érdeklődésvilágba kalauzol, melyben az ismétlődő szokások rendje, annak ellenére, hogy talán minden másnál jobban és historikus alapokon szabályozott, és a legtöbb tilalommal (vagyis nyilván megessett eltérések korlátozási szándékával) terhelt, egyre határozottabban teret hódító tünetsor. A fénylően tehetséges ifjú kutatót nemcsak az különbözteti meg a pályakezdőktől, hogy már korábbi munkái is akadémiai vagy egyetemi kiadványokban láttak napvilágot, hanem szemléletmódjának, módszertanának és írásmódjának komplexitása is. Belülállóként tekint „rá” a gyülekezetre, terep- és emberismerettel vetíti ki a szereplők és a rendszer sajátos vonásait, komplex képet formál hivatalos adatokból, s intellektuális orvvadászat révén, intim szférákban bejáratos „kultúrkémként”

von le következtetéseket a zsidó vallásba érett felnőttkorukban újra betérő ifjacról. Szöveganyaga nemcsak a történeti dimenziók miatt izgalmas, hanem a megismerő módszertan példázataként is, feltárt és kontrasztos összehasonlító körképének hiteles igazolásával, és a nemzetközi szakirodalom érzékeny feldolgozása és interpretálása révén.

Ámde a „folyamatosan változásban lévő közösségeket nem lehet ’leírni’, ’lemérni’, majd kivetíteni ennek a leírásnak pillanatát, mintha az időtlen lenne. E közösségek, hagyományaik, konfliktusaik, erőviszonyaik, szereplőik, történeteik természetesen folyamatosan változásban, mozgásban vannak, e könyv fejezetei során pedig remélhetőleg megmutatkozik mindennek dinamikája, működési mechanizmusa”.

(7. oldal)

Problémafelvetése tehát ellentétben áll a lineáris leírást, „fejlődést”, evolúciós trendet látszólag evidensen elfogadhatónak tekintő kortárs felfogásokkal, s épp azokat a belső hullámzásokat mutatja be, melyek révén a zsidó életformához kötődő, ennek valamilyen gyakorlatát magáénak valló nemzedék (a 18 és 35 év közötti, a Soá utáni harmadik generáció), szüleinek önkéntes vagy kényszerű hallgatása és „kikopása” után önként és örömmel tér vissza valamely kortárs hagyományépítő közösségbe. E (majdhogynem) koreografált mozgás nemcsak a most állapotát állítja szembe az „egykor”-ral, hanem a történelemre is egyfajta szakrális választ próbál keresni, új történetek és új szakralitások reményében. A Szerző a fiatal valláskövetők, betérők, beavatást nyerők és ezért tudatosan felkészülők — ortodox értelemben vett — szigorúan vallásos életvitelében a *visszatérésre* (*báál tsvá* az a megtérő, háláchikusan beavatásra érdemesülő, vallási szokásokat visszatanoló egyén, aki legalább egy rítussal többet tart meg szüleinél) olyan státusként tekint, amelyért szigorú tradíciókövetésre kell vállalkozzon, aki ki szeretné érdemelni a *betérés* e jogát és adományát. A *visszatérők* a 202 interjúra alapozott anyagban 120-an vannak, de vannak újravisszatérők, kilépők, sőt a maguk szerepében iránymutató személyiségek, rabbik, iskolaszervezők, tradíció-konstruálók is. A szerzői módszer a résztvevő megfigyelés antropológusi eszköze, vagyis a leírni kívánt kultúra mindennapjaiban való teljes körű részvétel, a beavatottság elnyerése, az életviteli azonosulás, a vallásértelmezés szemléletbeliségének a szereplőkhöz igazított módja, tehát a saját normáik, fogalmaik, értékrendjük alapján keletkező, számukra teljes világ átlátása és megmutatása — magának a kutatónak és a kutatott közösségnek minduntalan változása közepette. A Szerző a reformzsidóság és az alternatívok, a tradicionalisták és az új tradíciót kidolgozók, az ortodoxok és a környező nemzsidó világhoz idomulni kész beilleszkedtebbek számára lét- és identitásformáló erővel bíró történeti átmeneteket nagyítja közelebbre; ilyen a Soá, a pusztulás és emlékének későbbi korszaka, a hagyománytól elszakadás szocializmus-kori időszaka, utóbb pedig a rendszerváltási „felszabadulás”, majd a rendszer-változás időszaka, amely új kereteket és normarendet engedélyezett a hitükben erősödőknek. Mindezek után olyan aspektusból láthat tisztábban, amely az élményközeli megismerésre épülő és problematizáló, kérdező és válaszadó megismerő merszét egyaránt és újfent megerősíti — vállalván a válaszokat, és új szereptudattal élven hovátartozásukban.

A kötet a megannyi azonosság mellett szinte világitó árnyaltsággal nevezi meg a különbségeket, a szerepvállalásokban rejlő enharmóniát, a feszültségeket generáló csoportkultúra-

meghatározottságokat, az értelmezések párhuzamainak eltéréseit az értelmező vallásban és azok belső distinkcióinak rendjét. Sűrű mód gazdag ez az anyag, már az értekezés bevezetője is túlterheli a recenzió ismertethető legkülső szintjét, ezért csupán annyit jelzek itt belőle, amit az azonosságok látszatai mögötti különbségeket illetően a Szerző maga is feldolgoz: a szakirodalmi és hitéleti forrásokat, weboldalakat, kiadványokat, monográfiákat, maga készítette interjúkat, alternatív vallási csoportok nyilvános vitaanyagát, mások kutatásait, törvénykönyveket, imamagyarázatokat, stb. vizsgáló és összevető komplex megközelítést. E megtéréstörténetek komplexitásának az interjúszövegek is hitelt biztosítanak — Vincze Kata Zsófia nem igyekszik „helyére tenni” az elhangzó történeteket, hanem megfigyel, fordít, közvetít, esélyek latolgatására késztet, midőn a párhuzamos utakon meginduló, nemegyszer mozgalmoszerű burjánzású belső közösségi életek mutatkozásait illusztrálja. A kötet külön erénye a tárgyalt egyházi törekvésekről és csoportkülönbségekről rendezett nyilvános vita szöveganyagának közlése, melyből a betérés, a kiválás, az újrendeződő mentális kapcsolat-hálókat szinte rituális rendje, tranzíciós állapota és élményközösségi formálódása tetszik elő — köznapibb analógiával az „átmeneti rítusok” rendjének fölvázolása. Az amerikai indíttatású betérő-mozgalom és a keresztény „megtérés”-fogalom körvonalazásával arra világít rá, hogy itt nem a „megváltás”-értelmű célképzetről van szó, hanem egy történeti fundáltságú, dogma-értelmezésekben meglehetősen egyéni szabadságot biztosító s ezt közösségek szintjén is legitimáló törekvésről, melynek „koreográfiája” az „egykor vagy ma?” helyett részben az „egykori ma”, részben pedig a spirituális mozzanatok értelmét a dogmák követésével nem korlátozó múlt-átélés és kontinuitás-megvalósítás élményét szervezi meg, konkrét mozgástérben. Éppen úgy, ahogyan az értékörző kontinuitás és spirituális státuszépítés teóriájában a „mozdulatlan történelem” társadalmat meghatározó elemeit, a történések ciklikusságát és kontinuitását, vagy a tapasztalati történelem mint emlékezet szempontját nevezhetjük meg az elveszithető múlt etapjaiban.

KOCSOR Judit – LÁSZLÓ Klári: *Különbéke. Embermentők és túlélők beszélgetései a holokausztról* (Historia pro Futuro). Pannonhalma: Bencés Kiadó, 2008. 244 oldal.

Ugyanennek a történelem felől a jövő felé irányuló mozgásdinamikának tükrét mutatja meg az a kötet is, melyben Kocsor Judit és László Klári az események, tények, adatok újraolvasását az egyén történelmi konstrukciókhoz vezető attitűdjeként jellemzi. A személyes — közvetlen és nagyon emberi — vallomásokban egymással küzdő „sorstalanság” és bátorság együttes felmutatása a legfőbb érték e kötet megnyilatkozásaiban, vagyis holokauszt-elbeszéléseiben, illetve a forrásanyag tulajdonképpeni közreadásában. A visszaemlékező, életút-históriákkal az embertelenségek korszakának emberi miliójét megjeleníteni képes ön-portrék az egy évtizede alakult beszélgetőközösség, az Ariadne-csoport tagjainak „sztóriáját” teszik narratív história tárgyává, amely — Ariadne labirintusból kivezető fonalába kapaszkodva — a megismerés, megértés, megbocsátás és feldolgozás komplex élményét kínálja. Gyermekkorok, élethelyzetek, társas környezet, kiszolgáltatottság, marginalitás, megszégyenítés, me-

nekülés és megmenekülés hullámai sodorják tova a kötet tizenöt portréját, melynek keletkezési alapja a kor- és élményközösség volt, intim történetisége pedig a múltba visszavezető vagy onnan jelenünkbe ívelő megértőközösségi élményanyagban rejlik. A Soá feldolgozása, melynek során a visszafogott vád épp oly élesen hasít a kapcsolatok között, mint az árulások története vagy a kifosztások szégyene, ebben a kötetben a morális küldetéstudat nélkül is spontán segítő magatartások gazdagságát engedi látni.

„A holokausztról sokat írtak már történelmi szakkönyvekben, folyóiratokban és tankönyvekben; számos túlélő visszaemlékezése látott napvilágot egyszerű dokumentumként vagy irodalmi formába öntve. Azt gondolhatnánk, hogy alig maradt feltáratlan, elmeséletlen tény a vézskorszak történetéből. Az Ariadne-csoport könyvét olvasva azonban rá kell jönnünk, hogy egyvalami biztosan nem kapott eddig elegendő hangsúlyt. A holokauszt áldozatainak és túlélőinek saját, személyes történetei nem kerültek még párbeszédbe azoknak a kortársaiknak a történeteivel, akik nemcsak tétlenül, közönyösen, vagy éppen elégedetten szemlélték az eseményeket, hanem életüket kockáztatva próbálták szembeszegülni az embertelenséggel...”

— összegzi ajánlásában Randolph L. Braham, kiemelve, hogy e tisztázási-belátási folyamatban a zsidó és keresztény egyházak közös szembenézése, párbeszéde is a holokauszt kutatásnak részét kell képezze. Ez az intézményes, hitbéli és morális „különbéke” azok számára, akik áldozatok mentői vagy megmenekülők voltak, egyaránt jelképezi az egykori hétköznapi hősök történetét, s azokét is, akik e példázatokot ma vagy a jövőben mint lehetséges sorsot élhetik át a vallomások tanulságaként. Ez a történelmi koreográfia csendül ki az idős emberek korképéből, meghatározó tetteik értékvilágából, a lágernaplók mögé a historikus kontextust életvilág-díszletek közé helyező narratívákból:

„Apám paraszt-zsidó családból származott, és ez talán nagyobb különbséget jelentett a szüleim között, mint amekkora különbség zsidó és nem zsidó házastársak között lehetséges”; /.../ Az évek során a férfiak valahogy mindig eltűntek a nők mellől, vagy ha nem tűntek el, a párok boldogtalan házasságokban éltek. Talán az én generációmban történtek az első olyan házasságok, mikor nem tűntek el mellőlünk a férfiak, és nem is lettünk boldogtalanok. Ez azért fontos, mert a férfiak megőrzésének, ’otthon tartásának’ fontosságát gyerekkoromtól kezdve úgy éltem meg, mint szigorú válási tilalmat”; /.../ „Az apai családomból mindenki elpusztult a holokausztban, mindenki lágerben pusztult el, kivéve azokat a férfiakat, akik munkaszolgálatosok voltak. ...Az anyai ágon mindenki megmenekült a holokausztból. Anyám és apám családjának eltérő sorsa furcsa és érdekes egyensúlyt teremtett nálunk. Tehát egyrészt nem volt titok — mint annyi családban az volt — sem a zsidóságunk, sem a holokauszt, másrészt mégis titok volt. Tilos volt az apukám előtt erről beszélni. Ez nehéz, és végül mégis titokkal teli légkörét teremtette meg a gyerekkoromnak... Az ilyen típusú házasság nagyon gyakori volt a háború utáni úgynevezett ’maradék zsidóság’ körében. Egy szóval kifejezve ez valami összekapaszkodás-féle volt. Sok fajtája teremtődött ennek a háború utáni zsidóság körében. Sokan elvették feleségül, vagy hozzámentek ahhoz, akit mentettek, vagy aki őket mentette, más nők sokkal idősebb, apáik korában lévő férfiakkal mentek feleségül,

vagy azokhoz, akik elvesztették előző családjaikat, gyerekeiket. Vagyis ők mindannyian összekapaszkodtak”

(222–225. oldal)

A maradék-identitás és a befogadó megértés nemcsak akként szólal meg e kötet lapjain, ahogyan az összekapaszkodók személyes életében ez sorkérdés, megoldás, kényszer, remény vagy egyszerűen történő történelem volt, hanem a hagyományátadás alakjában is. A család-megtartó nagymamák, akik magukhoz veszik árva unokáikat, írásban viszik tovább a történelem élményét naplóikban és meséikben, mintáikban és „kiválasztott” sorsuk méltó viteleiben, vagy lokálpatriotizmusukban, helyi kötődéseikben láttatnak példázatot, éppúgy fenntartói annak a múltképnek és múlt-tudatnak, amelyben ha tilos is (volt) zsidónak lenni, sokszor a keresztény hívői lét is épp oly tilalmas (lett), az így kialakuló helyzetközösség pedig véd- és dacsövetséget ébreszt,

„ami abból állt, hogy mi, gyerektársak tiszteltük egymás vallását és meggyőződését. Tudtuk és értettük egymás világát”

(233. oldal)

Ehhez olykor a főváros világvárosias légköre is keretet nyújtott, a kisvárosok és falvak történeti tudata azonban szinte mindig, s a kollektív emlékezet illetően, belülről kiinduló építése a morál szakralitásával hitelesítette a létbevettség kríziseit is. Amikor pedig egy fővárosi ház lakói nyolcvan-száz menekültöt mentenek-fedeznek-rejtenek, amikor életutak egész korszakait „lopják”-rabolják el fanatikus erők, vagy „lekáderezéssel” teszik lehetetlenné a gettót túlélő emberek számára a jövőt, s amikor más, testvérgyülekezeti hitvilágban lel reményre a túlélő, mindéig jelen van a feljelentéstől az irigységen át a korcs gyűlöletig mindaz a környezeti feltétel, amely utóbb már nehezen „megbocsáthatóvá” teszi a történeteket. De épp a hit mélységéből fakadó belátás, megértő tolerancia és (vallás)környezeti kölcsönhatás közelíti egymáshoz a párhuzamos identitás-történeteket, vagyis már nemcsak arról vall, „ki a zsidó?”, hanem épp annyira arról is, hogyan s miként értendő-érthető meg az évszázados kérdés: „ki a magyar?”. Mint ahogy az is ismeretes: a holokauszt magyar áldozatainak legnagyobb része mindenekelőtt magyar állampolgár volt...

GYÁNI Gábor: *Az elveszíthető múlt.* Budapest: Nyitott Könyvműhely, 2010. 376 oldal.

Államnak polgára, nemzetalkotó tagja, kisebbsége, részkultúrája persze megjeleníthető az „államfejlődés” képzelten nagyvonalú gesztusába foglaltan éppúgy, mint vallási, gazdasági, életmódbeli, kapcsolati, szellemi vagy más tókéik reprezentánsainak mikrotörténelmében is. A történelemmel „szemben” megmutatható álláspont, a „fősodorral” átellenben mutatkozó részkultúrák, szubkultúrák eltérő történelme és állapotrajza azonban egyben annak is mindenkori bizonyossága, hogy nincs az a „kis hely”, amelyből ne lehetne „nagy történéseket” kiolvasni, felfedezni, megérteni — ha a „mikro” nem kizárólagosan az érdektelennek tetsző helyit, a „provinciálisan” poros jellegtelen és elnagyolt „általánost” jelenti, hanem magába foglalja a helyi mivoltában univerzálisabb jelentést is hordozó reprezentációt, vagy

rövidebben: legalább kiolvashatóvá teszi azt. Ez olvasati lehetőségéből él a mikrotörténelem tudásága is, a történettudomány egyik, ma egyre divatosabb ágazata. E diszciplína számára evidenssé válik: a jelen avatja történelemmé a múltat, miközben a korábbi tudást, tapasztalatot is talányosan áthozza a jelenbe, melynek értelmezése ezért részint mindig történeti (is), noha aktuális, folytonosan jelenidejű is, miközben maga is történetivé válik. Praktikus lelkű afrikai népek például nem is fecsérelnék különösebb figyelmet a múlt és jelen eseménydimenzióinak merev elválasztására: nyelvhasználati, elbeszélési, értelmezési szinten csak a messzi ősök „Mitikus Történelme” létezik, azt követően a jelen pillanatig már a jelenidő tart, jövő pedig fikcióként sem létezik számukra. Hasonló feloldhatatlan ellentmondásba „csúri” magát Gyáni Gábor történész is, aki a hazai történeti antropológia egyik első képviselőjeként immár nem korábbi témaköreit, kültelki munkásmódot, cselédsorok vagy gyári munkás léhelyzetek városi lenyomatait, szalonok világát vagy fotográfusok ábrázolási aspektusait elemzi új kötetében, hanem a posztmodern kor történetírási kánonját állítja szembe trauma-elbeszélések narratíváival. Gyáni izgalmas, provokáló és vitathatatlanságot tükröző magabiztossággal tárja föl azokat a dilemmákat, melyek a közös gondolkodás múltidejét, a kollektív emlékezet hagyomány-kötöttségét helyezik ellenpontba a mindennapi életben analitikusan megérthető kategóriák természetrajzával. De önmagát is vitatja, téziseire is rácsófol, hogy kimenetként végül mégis az egységben-látás esélyét fogalmazhassa meg vállalható stratégiának. A kihívó gazdagságú elméleti esszégyűjtemény a történeti tudás és identitás-építés, kultuszformálás és historizálás, folklorisztikus és mitikus építkezés elemeit teszi diszkurzív környezetbe, jelezvén ezzel, hogy a történetírás maga is eszköze megjelenítési kánonoknak, korszakos lenyomatoknak, kutatói aspirációknak és (sokszor elbeszélhetetlen) múltidőknek. A 20. századot is emlékezeti „eseményné” avató értelmezés a korszak mint műalkotás vagy műremek vízióját kínálja, de ennek ellentmond a megannyi historikus dráma, melyek kollektív élményként vagy traumaként élnek tovább. Ilyenek példaképpen a háborúk, az erőszak nyilvánvaló dülásai, melyeket a (például paraszti) emlékezet másképpen őriz meg, mint a történelemkönyvek lapjai, s ilyenek az első világháború emberi históriái is, a megtorlás évtizedeinek lenyomatai, a holokauszt időszak, vagy éppen a felejtés mint stratégia (pszichológiai és politikai) dimenziói is. A jelenbeli múlt, a múltbeli aktualitás, a felejtés és megtartás, emlékezet és törlés mint eseménysorok verziója nem csupán valamely távolságtartó messzeség vagy értelmezői rendszerező-készség tartozékai, hanem az élő, időben létező, belevettségükben a maguk másságát megélő emberi csoportok mentális védekezési eszköze a múlás, elmúlás, időtlenné válás, jelentéssé formálódás folyamatában.

Gyáni (mindig) impozáns érvelési és forráshasználati interpretációja elegánsan kalauzol abba a veszteséggel együtt élő felfogásmódba, ahol az egykor és most víziói, vagy virtuális és valódi társkapcsolati, tőkefejlesztési mutatói oly látványosan vannak jelen... A Szerző húsz egybegyűjtött tanulmánya — talán nem kell szégyellni a vallomást — évekre szólóan gazdag mentalitástörténeti és elbeszélés-elméleti interpretációt tartalmaz, így ahelyett, hogy bármelyik rövid ismertetésére vetemednék, elállva a snassz szimplifikációtól, inkább azt súgnám a

máskéntgondolásra nyitott Olvasónak: ne ódzkodjon megkaparintani a kötetet, mert egyszer még a hálán túl is büszke lesz arra, hogy időben beszerezte... Záró írásában arra figyelmeztet: állítólag a történelmet mindig a győztesek írják — de ez nem mindig érvényes a megértésekkel és belátásokkal alátámasztott történelmi tudat megannyi szempontjára, mint azt a kötet számos írásában sajnálattal és kritikával hiányolja. Ugyanakkor megerősíti olvasóját: ha a történész írásai/kutatási nem is mindig vágnak egybe a történelem szereplőinek tapasztalataival, ettől még mindaz részét képezi a feltáró munkának, amely a megértés logikája alapján egy történelmi szakmunkának feltételeit és értelmét adja.

BÁSTI Ágnes – MÁTÉ-TÓTH András szerk. *Mircea Eliade egykor és ma. Centenárium tisztelegés*. Szeged: Belvedere, 2008. 152 oldal.

Ebben a múlt és jövő, jelen és múlt viszonylatban tesz izgalmas eligazító kalandlehetőséget az a *Centenárium tisztelegés*, amely alcímként szolgál a *Mircea Eliade egykor és ma* kötethez. A konferenciakötet a Szegedi Tudományegyetem Vallástudományi Tanszéke által 2007 tavaszán szervezett centenáriumi találkozó előadásából szerkesztett válogatás, mely az európai vallástudomány egyik legismertebb képviselője életművének, követői szemléletirányainak és a kortárs valláselmélet jelenkori teoretikusai által követett elemző utaknak gazdag szemléjét nyújtja olvasóinak. A bevezető tanulmány a kötet szerkesztőinek elméleti felvezetése a 100 éves születési évforduló alkalmából, elsősorban azt körvonalazva, mi és miként építhető ma a román-francia-nemzetközi Eliade-recepcióra. A francia Dumézil nyomdokain indult Eliade az indoeurópai nyelvek és kultúrák hierarchikus rendszerét kimunkáló kultúra-ideológia révén kerül szembe az 1920–1940-es évek „árja népek harcos rétegét” idealizáló, nemegyszer politikai elköteleződést, nacionalista érveknek vagy a fasizmus virágzásában a felsőbbrendűségnek méltó sikert biztosító ideológiai iránnyal. S talán még ennél is fontosabb, hogy (mert „nem beszélhetünk valamiféle egyetemes érvényű vallásfogalomról és vallástörténelmi tényanyagról sem minden esetben”) a valláskutató mintegy még kutatása előtt megalkotja a maga vallását, vallásfelfogási szemléletirányát, s utóbb a kutatási tényanyagát már ehhez rendeli, esetenként kiemelve élő közegéből a vallásgyakorlatot is, hogy elméleti konzisztenciákat fedezzen föl benne — olykor akár történetietlennek tűnő kontextualizálás árán is (10–12. oldal). Ezzel részint el is kerül a természettudományos érvelés logikáját követő felfogásmódokat, hogy „általános igazságot” nevezzen meg elméleti rendszere alapjaként, de ettől még nem kerülheti el a vádat, hogy „történetietlen”, s hogy a „vallás mint olyan természeténél fogva az időn, ilyen módon pedig a történelmen kívülre” vagy fölé helyezésével válik annak fenomenológusává. Bizonyos szimbólumok, jelenségek kutatásában filozófiai spekulációkhoz hasonlítható elméleti tételek felállítására merészkedhet, főként, ha ezekhez „mégis konkrét megvalósulási formákon keresztül jut el, amelyek a történelemben öltöttek testet” (15. oldal), a tanulságok vagy elméleti érvényesség kedvéért akár föl is áldozva azokat a történelmi kontextusokat, amelyekből a kialakított fenomenológiai keret adatai származtak. Eliade szá-

mára a modern ember egzisztenciális válsága a fő kérdés, erre adott válaszaiban (már romániai korszakában, 1945 előtt) is *személyes vallást*, életfilozófiát fogalmazott meg, s még mielőtt a Chicagói Egyetem vallástudományi tanszékének vezetője lett volna, már 250 publikációban próbálta tisztázni a korabeli tudományfelfogással is szemben álló *ars poeticáját*, valamifajta „új humanizmust”, mely a nemzeti identitás szolgálatában felmutatott, a premoderntől a modernig vezető út szent és profán fogalmainak leírására fókuszáló világképben testesült meg. Ezzel íveltrelé tágította a vallásszociológia horizontját, beemelte a vallásantropológia tapasztalati és megfigyelési anyagát, újabb kutatási területeket hódított el a társtudományoktól, s lényegében egy, az 1970-es évektől mindmáig zajló vitafolyamot inspirált, mely életművével kapcsolatos. Továbbá azért, mert a globalizációs folyamatokban a vallásokra gyakorolt hatások is jelen vannak, a maga kategória-rendszerével az empirikus részleteken alapuló integrált leíró apparátust mozgósította, mely követőit és vitatársait a leíró közvetlenségű vagy fenomenológiai sterilitású elméleti irányokba készítette elmozdulni. Ő maga ennek épp a határán állva nemcsak impozáns mennyiségű anyagot gyűjtött, de magának a mindenkori keretalkotásnak szükségességét is elevenen bizonyította, a konkrét társadalmi közeg közvetlen ismeretét szorgalmazva a magyarázat háttérében és meghatározó aspektusaiban (19–24. oldal). Korszakosan nagy hatású szerzőként mindezek alapján szinte sejtésnél is biztosabban látható a kötet írásaiból, hogy a nagy előd elméletalkotói hatása nemegyszer akkor is megjelenik, ha az adott tudástéren nem személyesen, nem empirikus alapon volt jelen, hanem csupán a lehetséges megközelítésmódokat kínálta — ezt viszont kortársaknak és utódoknak egyaránt. Így a kötet tanulmányaiban megjelenő Eliade-hatás fennem bizonyítja a lehetséges interpretációk relatív érvényességét, lehetséges alkalmazási feltételeit és eredményeit is: Dallos Edina néprajzkutató tanulmánya a sámándobok felületi rajzainak értelmezéséhez használja fel a díszítőművészet és az Altáj-hegység terében élő kizsik és teleukok szimbólumrendszerének elemzéséhez segítő mitikus figurális-értelmezésben a sámáni utazás megfigyelési-narratív anyagát; Danka Krisztina irodalomtörténész és vaisnavista teológus írása Thomas Mann *József és testvérei* című műve és Krishna Dharma *Mahábráta* című regénye alapján a szent megnyilatkozásainak módjaira fókuszál, mint olyan kategóriára, mely Eliade *oeuvre*-jében az egyik legfontosabbnak volt nevezhető...; Gulyás András egyiptológus Eliade rövid egyiptológiai monoteizmusra vonatkozó fejezetének tükrében vizsgálja a 17–18. dinasztia vallástörténetének, az *Amarna*-kornak egyiptomi szellemiségét és vallási türelmetlenségét; Jakab Attila kisebbségkutató és teológus a románul keletkezett Eliade-szövegek alapján a hermeneutikai, filozófiai és történeti örökséget, Dumézil, Julius Evola és René Guénon hatását az ókereszténységre vonatkozó textusokban kutatja; Kósa Gábor mint a Buddhista Egyetem klasszikus kínai nyelvésze Eliade sámánizmus-kötetének főszereplőjéről közöl forrástanulmányt kínai kultúrtörténeti aspektusban; Pál Dániel a hiduizmus filozófiai kérdéskörében hoz forrásértékű elemzést a moralitás és morálfelettség, vágytalan cselekvés és karma-doktrína megjelenésmódjairól a *Bhagavad Gítában* rejlő Magasztos Szózat alapján; Pászka Imre szociológus a román szellemi háttéréről ad pontosító összképet Eliade generációját vizsgálva Cioran, Ortega, Iorga és

Eugen Ionescu kontextusában; Sarnyai Szabó Máté filozófus-irodalomtörténész pedig zárás képpen a sámánizmusok „sámánképének” Krohn, Róheim és Eliade-féle verzióit tisztázza analitikus, kritikai és komparatív meghatározottságok alapján.

A kötet egésze védikus vagy sámánisztikus, antik vagy modern, centrális vagy periferikus relációkra fókuszál — a szó méltóképpen hódolati értelmében vett Eliade-interpretációban. Ez a múlt, múltak múltjára és jelenbe ívelő jelentéstartalmaira koncentrálnak a kötetnyi anyag recepció-történetként is olyan kulturális transzfigurációkat és koreográfiákat világít meg, melyek eredendő eszköztára, szótára vagy nyelvkönyve — mondhatni — az ismert világok ismerhetetlen rendjének eltérő dimenzióit is újrakomponálja.

Úttalan remény és harmónia-könyv

TURÓCZI Ildikó: *Buen Camino – Jó utat!* Pécs: Publikon Kiadó, 2013. 152 oldal.

Lehet-e úttalan az út, s időtlen a mulandóság, amikor valaki a Caminóra indul? Mikor szabott ideje van és adott távolságot kell teljesítenie? Lehet-e közös a személyes, és vallo-másos a tömeges, ha hitele a vállalás, a küldetés maga, avagy a próbatétel, a szembenézés — s az énkeresés, még nyomatékosabban? Tehető-e irodalmi értékűvé maga a láb fájós menet, a szakrális ráébredés, a föllet motivációk sokasága, az emlékek esője és szélfúvása, rekkenő melege és fagyos fájdalma?

Turóczi Ildikó szertartásosan utazik az időben. Fölpakkol, vállára veszi, nekibuzdul, belefárad és felvidul, remél és bealkonyul, rácsudálkozik és sodródik, miközben járja, járja-járja és lelépi, megcselekszi és elvitatja, élvezi és szenved a közös magányt, az évente sok tíz-és százezrek hasonló útkeresését. Az Utat. Utat, mely –től –ig vezet, de nem lényege a mérföldszámlálás: tartalma az útra lépés, az útjárás, iránykeresés, érzékvilág és értéksodródás átélése, miközben a kimerülés, túlelroltetés, fájdalom és élmény, remény és éntanulás tartja talpon inkább. Kizökkenés az addigiból, átélés a másban, megtérés a máshovába, ami ugyan-az, de alapjában mégis újjá, ráébresztővé vált mivoltában többé sűrűsödik az időközben — magánerőből szakralizálódik. S hogyan keletkezik az élménynapló, ha sorai közt és szabott tempójában az önmegadó fáradtság honol inkább, s nem a résztvevő jegyzeteinek formálódása? Kinek élménye, s minek élménynaplója a kortárs „Út és Erény könyve”, a reménybe vetett reménytelenség, a fájdalomba fásult felelősség, az érintések e furcsa, mediterrán vihara?

És mi fontosabb: ha erény, vagy teljesítmény övezi? No meg — kire tartozik ez? Mert megpróbálta, végigrota, kiteljesítette, Övé is marad mindég, vagy inkább késztetéssé áll össze, s a moccanatlan jelen helyettünk bejárt spanyol falusi tájainak uralása a késztetettség győzelmévé magasztosul? S ilyenkor ki járhat ki, ki kényszerít vagy vonz együtt maradásra, miért és kinek állít elébe kontrasztot, a reménytelen mégis remélhető teljesítését kinek mesélheti el hitelesen? Egyáltalán, hogyan áll össze mindez olyan érdekeltté, melyre bármely kiadó felelősséggel mond vállalhatóságot, megjelenteti, s hittel hiszi, hogy a Szerző narratívája piacképessé izmosodik...

Mi kell egy Camino-könyvhöz, mely se regény, se napló, sem esszé, sem útirajz? Van-e szabálya, ideája? Turóczi Ildikóé memoár is, kalandbeszéd is, filozofikus vagy szakrális rögtönzés is. Pedig nem akar filozófiázni. Mégis teszi, lépésről lépésre, hegyen át, völgybe le, esőben és hősodorban. Rövid mondatokban, szinte mondat-lépésekben. Áthat, bevon, megérint, társsá tesz. Monológ — miközben magányát látod. Társbeszéd — miközben pár perces, pár óras érintések tehetik ki csupán az együttlét ígérését. Nem akar szakrális lenni, fohásztól fohászig, jeltől sugallatig lépegetni, miközben végig ezt teszi. Nem is próbál közbeszéd lenni, holott magánbeszéde is megosztott, a kimondásra ítélt érzület is sokszorozódik. Egyedül tér nyugovóra, de közös feladatra ébred... Szent időt jár, téren kívülit is, spirituálisan, purgatorikusan lényegit. De lábbal, sajdulással, talált bottal, maradék csokoládéval. Profán kellékek egy felszentelt időben, áhítattal bejárt és elsajátított térben.

Mi kell egy útirajzhoz? Emlék-térkép, tájfotó, faluhangulatok és kisvárosi kávézók impressziója, havas hegygerinc vagy zárva templomok zordsága? Írás kell, közben és legott, vagy emlékállapot kell, átható, hihető? Bizonyosság, hogy ott jártál? Ki kétli? Hogy megérintetted? Adódott. Hogy kerested? Ráleltél. Nehéz volt? Meg könnyű is, ha engedted. Útirajz részint az út rajzolata, térképre róva, hóhullásban vagy sáros-füves réten, magányosan vagy kaptató hegymenetben csoportosan, részint a lépés-élmény üzenete, lábfájásokkal, bokadagadással, izomgörcsökkel, lazítókenőccsel...

Mi kell egy közérzet-úthoz, mentális távolsághoz, erőpróba-kunsthöz? Elfogadni az életet? Kihívni a sorsszerű másságot? Lebírni a szent időt? Vagy behódolni a fizikai lét spirituális hangzásaiba? Rátalálni a saját érzőpontra, s elfogadni a Többiekét is. Vagy cipelni az Övékét, s átadni a sajátot?

Az érzőpont, ebben a Caminóban épp a hibás hibátlanság fókusza. Ott lenni, itt írni. Avagy ott alkotni meg az itt írást? A jelenlét és távollét szubjektivitása adja az érzőpontot, a közlőt is, az átérző-megértőt is. Messziről, térképre nézve egy menet, útkereső és útválasztó jelentésséggel. Közelebbről, éhséggel és fájjal, hóéssel vagy hőséggel, kiszolgáltatottan vagy életörömmel — már inkább vállalás, ráérzés, rátalálás. Siker, ha úgy jobban hangzik. A lét sikere, a fájás és éhség után következő — megérdemelt —, jól hangolt közérzetben. De kérdés is, a talány idejében, várakozás is, a remény öntudatában. Az érzőpont hol csak fizikai (ez sem kevés, ha fáj is), hol pedig morális, mentális, szakrális. Pont — ahol érzel; folt — ahol otthon volnál; táj — ahol nem vagy honos; sodrás — amelyben föloldod Magad. Nagy M-mel, minek értelme nem a távolságban, hanem az otlétben, lényege nem az önzésben, hanem az Én-zésben van. Énkeresés? Én-találás? Avagy Út és Remény könyve, *a la Tao*...

Érzel... Érezlek, érzel... Lépeget a kötet. Futó megfigyelések, apró helyzetrajzok, néhány jelzőbe illesztett tájélmény vagy emberi mondat, gesztus, ölelés, érintés? Vagy maga a küzdelem, a „Camino, Út, Élet” hármasa?

Az út és élet könyve, lapozása, olvasata(i) — a Camino legfőbb sajátossága. Lehet ezt bírvágy, lehet őszinteség nélkül járni és elbeszélni? Nemigen. Akkor hát ez szinte „adott”, s a hozzáadott kincs épp az olvasat, az emberi lépték, az esendőség, a végigjárt vállalás. Nagy Irodalom-e mindez, vagy csak kisközösségi? Honnan is tudnánk? — Ha a nagysághoz tömeg

és befogadás tartozik, a Caminót tömegnyien járják, s elvben ugyanennyi lehet olvasója is, ha nem sokszorososa. De ami lényegesebb, lelkebb és súlyosabb: nincs szüksége meg- vagy visszaerősítésre. Mondja, amit lehet, érint, hol tud, megindít és rácsfol, elborít és talányba invitál... Vele vagy, végig, úticélig s tovább. Amit narratívába fon, az meg nem kér jóváhagyást, csak némi elfogadást, szolidaritást, beleérzést. Ennyi pedig elég egy olvasmánytól, elég egy közlésben, amely ha napló, akkor nyilvános, ha látvány, akkor szuverén, ha példa, akkor közös, s ha fohász, akkor mindenkiért szól, saját hangon, cirógató vagy beavató stílusban, invitalón. Nem is mondta, hogy „nagy irodalom” lenne, nem is ígérte, hogy erre törne.

S mégis, helyenként elkap, megcsíp, elámít, vagy csak ringat, menettempóban, válaszként a „kiért szól a derű?” álkérdésére. Önnönmagáért, önmagunknak szól, meg értünk is — közösen halljuk, közösségien reflektálunk rá.

Könyv, mely kell, tisztító derűvel, erdei suhogással, friss patakvízzel, zarándokszállással. Könyv, mely közelebb hoz. Hozza Azt, Őket, Mindannyiunkat, hozza a Lét derűjét, a túlélés válaszát, a hitben való derűt éppúgy, mint a derűben lakozó hitet. Magabízást, remény nélkül is, programosan is. Mint másik könyvében, Turóczi Ildikó itt is a tenni, fölfedni, megfigyelni, megérteni, bízni, hinni sodrásával vonul végig. Ahogyan önkéntes orvos Kamerunban, önkéntes vándor a Caminón is, s a nehezebb hátizsákkal, súlyosabb teherrel, miképp másutt is, máskor is a cipekedéssel kibékült énjét mutatva.

Az időben jár, a megszentelt időkbe réved, ahogy Borges üzenetei szóltak egykoron: „az idő újabb cáfolata” formájában. Az ottlétidő vetekszik a szövegformálás idejével, az élményközeli a szövegtávolival. Újabb cáfolatok, szakrális időben is könnyedre profanizálva. Útelágazásig.